

VÖRÖSMARTY MIHÁLY ÉS AZ AKADÉMIA.

(Első közlemény.)

1825. november 3-án hangzottak el a pozsonyi országgyűlés kerületi ülésén Széchenyi István történelmi jelentőségű szavai, melyek annyi rajongó literatori lángolásnak, s 1790-től kezdve harmincöt országgyűlési év küzdelmeinek vágyát a nemzetnek önmagáról alkotott fogalmához méltóan valószínűsítették meg. Széchenyi, ha eleinte nem gondolt is világosan akadémia-alapításra — ez a gondolat csak később, november 8-án alakul ki — intő példájával átsegítette a nyelv művelés gondolatát az anyagi kérdések holtpontján s ugyanakkor eltalálta azt a legkedvezőbb lélektani pillanatot is, melyben ez a nemzet legjobbjainak vágyában élő eszme nyilvánosságot kapott. Az 1825-i országgyűlésen elveszti százados uralmát a latin nyelv, s feltartóztatlanul nyomul be helyébe a nemzeti nyelv igénye és győzelme. A «pondus nationis» a nyelv lett. E magyar történeti szükségességből kinőtt igényhez hozzá kell még vennünk a XVII. és XVIII. század tudomány-kultusza intézményeinek, az akadémiáknak, és velük a tudománynak a felvilágosultság módján értelmezett államéleti jelentőségét, melynek nyomai ez időtájt a mi közgondolkodásunkban is elevenen voltak észlelhetők. Ezeket számbavéve, megérthetjük, mért kapott Széchenyinek «a nemzeti szellem és nyelv felvirágoztatására» irányuló alapítványa szükségképpen akadémiai formát.

Széchenyi példája vonzóan hatott, s így az Akadémia anyagi alapvetése biztosítottnak látszott. Az alsó és felső táblák gyorsan elkészülnek az előleges királyi jóváhagyással engedélyezett «rendszabások és törvények» kidolgozásával. A végső királyi jóváhagyás azonban csak 1830. november 6-án érkezik meg, s az Akadémia igazgatósága november 17-én kezdhetette meg működését Pozsonyban, a főrendek termében.¹

Az Akadémia életbelépésének e kezdetén egy kissé meg kell állnunk, hogy megfejtünk egy-két olyan kérdést, melynek következménye mélyen belenyúlt annak későbbi sorsába.

¹ Az Akadémia történetére vonatkozó alapvető munkák: Döbrentei Gábor: *A Magyar Tudós Társaság története*. A M. T. T. Évkönyvei. I. 3—58. — Szász Károly: *Gróf Széchenyi István és az Akadémia megalapítása*. Budapest. 1880. 107—117. — Hajnóczy R. József: *A M. Tud. Akadémia Törvénytáru* *ban*. Akadémiai Értesítő. 1913. 62—77. — Viszota Gyula: *Mi indította Széchenyit az Akadémia megalapítására*. 1925. 37—45. — U. a.: *Gróf Széchenyi István napló*. III. k. 1932. LX—LXXV. 1. — L. még Toldy Ferenc, Viszota Gyula, Bártfay Szabó László később idézendő értekezéseit.

Az első ilyen természetű kérdés, melyet itt épen csak érinteni kívánunk, az Akadémia és a vármegyék viszonya. Az a tény, hogy az Akadémia országgyűlésen született meg, legjobban biztosíthatta életbenmaradását, de viszont épen ezáltal jut valami bele az Akadémia munkafeladatába a vármegyék addigi szerepéből, amelyben aztán munkakörük találkozik is: a nyelvnek mint nemzeti közértéknek szolgálata és gondja. Az Akadémia egy ideig valóban kapcsolatba is kerül a megyékkel: jelentést küld nekik működéséről és anyagi helyzetéről. Ez a viszony azonban csakhamar szétlázul, majd megszűnik. Nem állhatott meg egymás mellett a szellem nemességét és a nemzetiségi gondolatot a történeti osztályok hagyománya nélkül összefoglaló Akadémia meg a nemzeti eszmét osztálytudaton ápoló és építő nemesi vármegye. Az Akadémiát lelkesen megalapító nemesi országgyűlés maga sem gondolt arra, hogy tulajdonképpen ezzel a tényével mondott le a maga kiváltságos helyzetéről, s az Akadémia gondolatában fejezte ki először az egész Magyarországot. Viszont az Akadémia örök és talán legnagyobb dicsősége az marad, hogy mindjárt megindulásakor rátalált egyetemes működésének összefoglaló céljára, s tudományos munkásságának szellemi szabadságában először olvasztotta össze és fejezte ki az egész nemzetet. Találkozunk ugyan később, még 1834-ben is, olyan törekvésekkel, melyek a megyéknek befolyást kívánnak biztosítani az Akadémiában azáltal, hogy csak az lehessen tag, akit a vármegyék többsége választ, hogy így a magyar nemesség résztvehessen az Akadémia ellenőrzésében:¹ ez azonban elszigetelt kísérlet maradt, türelmetlen visszahatás az Akadémia első éveinek bizonytalan helyzetére, lassú és nehézkes elindulására és nyilvánosságra jutott belső viszálykodásaira. A megyék meghajoltak az Akadémia szellemi fensőbbisége és iránya előtt, nyelvi téren legfelsőbb tekintélynek tartották, jobban és többet bíztak benne, mint a közvélemény bármely más rétege.²

Fontos kérdés az is, hogy mit jelentett az Akadémia mint a tudomány intézménye. Vajjon nem maradt-e el a nyelvművelés programjával? A francia és német Akadémiák már túl

¹ G. D. J.: Gróf Dessewffy Józsefnek a Honi-nyelv ügye mellett Szabolcs vármegyében szóval tartott 's ország-gyűlési követjeihez felküldött javaslatjának kivonatja. Felső Magyarországi Minerva. 1834. IV. 727—728. 1.

² Egy-két adat. 1832-ben Esztergom vm. azzal a kéréssel fordul az Akadémiához, «hogy a nyelvnek a más ajku honfiakkal megszerettetése végett, készíttetne népdalokat.» Kis-ülési jegyzőkönyv. 1832. 2. — 1832-ben Komárom vm. kéri a Társaságot «pótlaná ki a mesterségbeli műszavak fogyatkozásait s készíttetne és bocsátana ki a nyelv nagyobb megkedveltetésére alkalmas népdalokat.» Kis-ülési jegyzőkönyv. 1832. 400. — 1833-ban Fejér vármegye azzal fordul az Akadémiához, «hogy a módnélküli nyelv-újításokat gátolja, és ne csak mulattató (játékszíni), hanem tudományos munkákat is adjon ki. Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1833. 131. — Az 1839. febr. 4.

voltak azon, hogy nyelvi szolgálatot végezzenek. Tudománytörténeti szempontból tehát az Akadémia, tagadhatatlanul, késői feladattal jött, de viszont számolnia kellett szellemi életünk történeti helyzetével. Az, hogy célkitűzésében ingadozik: nyelv-művelés és tudománykultusz közt keresi végleges helyét, épen olyan bizonytalanra teszi a tudomány korszerű ideáljához való viszonyát, mint az a helyzete, hogy a tudományos gondolkodás felvilágosult szabadságának igényével állott egy rendi ország és egy abszolutisztikus államforma végletei között. A magyar Akadémia azonban épen ebben a sajátságos, ütközésekkel teli helyzetében alakítja ki a maga tudomány-fogalmát: a nemzeti tudomány eszméjét, melyet a magyar nemzetiség fejlesztésébe állít be. A humanum tudományihlete ott rejtőzik az Akadémia kezdetének csirájában. Ez azonban csakhamar eltűnik s mintegy félszázadra átengedi helyét a nemzeti elvű tudományosságnak. Ennek a belső fejlődésnek irányát nyújtja Vörösmarty akadémiai pályaképe. Amikor megjelenik az Akadémiában, a klasszikai humanizmus képviselőjét látják benne, és végül is egy nemzeti humanum mintáját és eszményét dolgozta ki magában.

További kérdésünk: miért késett oly soká a királyi megerősítés az Akadémia szervezésére?¹ E kérdés már vizsgálat tárgya volt,² mindazonáltal még nem oszlott el minden homály e különös tényről.

A kérdés megoldását pusztán állampolitikai szempontból lehet megadni. A XVIII. század abszolutisztikus monarchiája, kivált úgy, amint azt Bécs Mária Terézia korában képviselte, nem akart tűrni maga mellett az egyetemektől vagy akadémiáktól felnevelt és intézményesen táplált olyan tudományos gondolkodást, mely a fennálló államforma politikai létét akár közvetlenül, akár közvetve a nemzetiség vagy a haladás eszméjével támadhatta. Kitűnő példa erre Mária Terézia válasza egy névtelen szerzőnek a hozzá beadott s a pétervári akadémia mintájára tervezett Academia Augusta felállításának javaslatára 1770-ben: «Magyarországban, különösen a katolikusok

ülésen Teleki József felolvasta Bars megyének a nádorhoz küldött felírását «az académia által létrehozandó, a köznevelés céljához és a köznép értelméhez alkalmazott magyar könyvek kiadása iránt.» Kis-ülési jegyzőkönyv. 1839. 17. — 1842-ben Nógrád vármegye kéri az Akadémiát «miserint a társaság az összes nevelés rendszerének kidolgozását vállalná magára». Kis-ülési jegyzőkönyv. 1842. 80. — U. ebben az évben Székestehérvár ír fel az Akadémiához, s kér tőle «magyar parancsszavakat» az ottani «polgárkatonaság» részére. Ha ilyeneket összefoglaló munka nem volna, «annak készítésére jutalmat, mellyhez a nevezett város is egész készséggel járulna, kitűzni ne sajnáljon.» Kis-ülési jegyzőkönyv. 1842. 198.

¹ «Külön kutatás tárgyául kívánkozik az a kérdés, hogy mily nehézségek és befolyások késleltették Akadémiának létrejöttét». — Berzeviczy Albert: *A százéves Akadémia*. Budapesti Szemle. 217. k. (1930.) 459. l.

² Bártfay Szabó László: *Adatok a Magyar Tudományos Akadémia és a XIX. század első felének történetéhez*. I. füzet. 1926. 19—21. l.

közt, alig van annyi tudós, hogy belőlük ily tudós társaság corpora kiteljék; azt pedig nagyobb részben akatholikus honfiakból állítani össze annál aggasztóbb, minthogy ezek többnyire német, angol, sőt hollandi akatholikus egyetemeken szerzték tudományukat, ahol nagyon is olyan elvek divatoznak, melyek a fájdalom nagy mértékben terjedő gondolkodási szabadsággal vagy legalább a vallás dolgában való közönöséggel azonosak s így egy monarchiai állam elveivel sem mindig összeegyeztethetők.»¹

A közbejött francia forradalomnak a tudomány köntösében meginduló bölcséleti és politikai gondolatai még óvatosabbá és érzékenyebbé tették a kormányhatalmat az állampolitikai szempontok elvi sérthetlensége irányában. A huszas években a bécsi kormány szellemét Izdenczy és Baldacci, majd ezek örökösének — Wallis és Kollowrat — felfogása irányítja, mely rebellis mozgalmat, mégpedig ennek «*eddig ismeretlen, rendkívül veszélyes válfaját*» látják a nemzeti s nyelvi mozgalomban is.² Ez a szellem állotta útját Aranka György Erdélyi Nyelvmívelő Társaságának,³ melyet az utolsó pillanatban tiltott be a kormány; elhatározására nagy befolyással volt a százok félelme is, hogy a Társaság felállításával Erdélyben a magyar nyelv felsőségre jutna a német nyelv fölött.

A kormány félelme a tudósok szabadelvű, forradalmi gondolkozásától, valahogy benne élt a köztudatban is. Jellemző adat erre Cserey Farkas levele Döbrentei Gáborhoz, aki az Erdélyi Nyelvmívelő Társaság megalapításának egyik leglelkesebb harcosa és pártfogója volt:

«Hogy társaságtokból a mostani környűl álasok közt valami lehessen, nem hiszem. Az uralkodók nagy figyelemre vették a Tudósoknak — fattyu Tudományos tételjeiseiket — és méltán is, elég vér foljt már — a Békeségnek csendességibe lehetet volna nyomos és szembe se tűnő progressusát munkálni a Lélek ereje tökéletes kifejlődésinek — melj ha egyszer meg van — és ha szinte nem közönségesen is — de nagy számú mennyiségbe, akkor

¹ Toldy Ferenc: *Az akadémiai eszme Magyarországon Bessenyei előtt. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből.* II. 89—104. l. — Hogy ez az okoskodás nem dicséri a választ fogalmazó tanácsosnak sem éles elméjét, sem igazságszeretetét, de még kulturérzékét sem — azt nem kell fejtegetni. Szerk.

² Szekfü Gyula: *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez.* Budapest, 1926. 67—70. l.

³ Jakab Elek: *Aranka György és az Erdélyi Nyelvmívelő és kéziratkiaadó Társaság.* Figyelő, 1884. 264—265. l. — L. erre vonatkozólag még Teleki Pál gróf levelét Döbrenteihez, Kolozsvár, 1820. ápr. 15.: «*En magam is itten a napokban adtam bé a K. Guberniumba edgy memorialist, melyben a Guberniumot arra kértem, hogy a Felsőes Udvarnál sürgetni s kérni méltóztasson a társaság tárgyában a választ: ezt a napokba fogják referálni, s jó néven vették ezt a sürgetést többen némely nem szász tanács urak.*» Magy. Tud. Akad. kézirattára. M. Irod. Lev. — Rubinyi Mózes: *Az erdélyi magyar nyelv művelő társaság története.* Magyar Nyelv. 1911. 208—210. l.

önként megy a dolog — és minden szegletbe egy egy diadalmi tropheusa áll fel a Lélek méltóságának. — Dieses wird aber durch gelehrte Schwärmerey nie erzielt. Gyur(?) ki nézés az — mikor Revolutiok tanítói székektől veszik eredeteket — a Nemzetek- és Népek sorsának el határozása nincs Cathedrakra bizza — abból csupán Lelkeket kell készíteni azon nagy sorsra — melj a Nemzeti lételt fent tarthatja, eszközölheti, sőt gyarapíthatja ... Amidön tehát a mi Uralkodásunk nyomos intézeteket téssen — azon rosszaknak el távoztatásokra — a mik az írás és nyomtatásbul származhatnak — akkor éppen nem lehet néki rossz néven venni, ha csak addig is — még a felbuzdulás hülepedik. — Tudományos Szövecségnek fel állását meg nem engedi. Ezen néző pontul gondolom én — hogy Tudományos Társaságok még egy ideig fel nem fog állani.»¹

Idengenkedett az Akadémiától a katolikus főpapság is. Annak, hogy az Akadémia felállításakor anyagilag aránylag kevesen siettek támogatására, oka nem az volt, hogy a főpapság az Akadémiától mint a magyar nemzetiség intézményes támaszától elvileg távolmaradt volna.² Hiszen az Erdélyi Nyelvmívelő Társaság megalapíthatásának legnagyobb bizalmát éppen abból meríti, hogy az ország hercegprimása állásának és befolyásának egész súlyával mellette áll.³ A főpapság távolmaradását az magyarázza, hogy félt egyrészt az Akadémia tudományának felvilágosult szellemétől, másrészt attól, hogy a katolikus elem háttérbe szorul a protestáns mellett, amint az már az alapszabályok szerkesztésekor 1828-ban is kitűnt.⁴

Ezek után érthető, hogy a király bizalmatlan s ameddig csak tudja, húzza az Akadémia tervezetének megerősítését. Amikor Teleki József elnöklete alatt összegyűlt írók, tudósok

¹ Cserey Farkas levele Döbrentei Gáborhoz. Krasznán, 20-ik Decz. 1819. U. o. — L. még Döbrentei levelét Farkas Sándorhoz: «Minap egy Manifestumát olvastam itt a Német Császárnak, melyet a Német fejedelmekhez és fejedelmecskékhez bocsátott a nápolyi rebellio ellen, s annak egy periodusa elvette tőlem a reményt, hogy megerősítenék.» Kassán, 1820. okt. 14. U. o. — Rubinyi Mózes: *Döbrentei Gábornak egy akadémiai tervezete.* Akad. Ért. 1911. 119—22. l. — Perényi József: *Aranka György Erdélyi Nyelvmívelő Társasága.* Irodalomtörténet. 1916. 313—376. l. U. az: *Aranka György Magyar Nyelvmívelő Társasága.* IK. 1918. 28—29. l.

² A magyar katolikus főpapok közül az Akadémia megindulása után, 1831—32-ben Kopácsy József veszprémi, Szepessy Ignác pécsi püspökök s Villax Ferdinánd zirci apát támogatják anyagilag az Akadémiát. Amikor Kopácsy Józsefet s Horváth János székesfehérvári püspököt az Akadémia igazgató tanácsába választja, Kopácsy az előtte «igen becses megtiszteltetésért háladó köszönetét» fejezi ki Döbrenteihez irt levelében (Veszprém, 1832. szept. 9.), Horváth János pedig a Társaságnak iránta való «vonzó szeretetét és tiszteletét forró köszönettel veszi». (Székesfehérvár, 1832. dec. 8.) A M. Tud. Akad. kéziratára. M. Irod. Level.

³ Döbrentei levele Farkas Sándorhoz. MNémeti, 1820. ápr. 6. A M. Tud. Akad. kéziratára. M. Irod. Levelezés.

⁴ «A Magyar Akadémia vagy Tudós Társaság fel állásáról hozott alapos végzéseikkel sok ellenséget tsináltatok leg inkább a Papok kiküszöbölésével» — írja Sárközy József 1828-ban Kazinczynak. Kaz. Lev. XX. 530. l.

és az alapítók elkészülnek az alapszabályokkal s ezeket 1828. aug. 18-án a kancellária útján a király elé terjesztik, a király 1829. jun. 27-én az alapszabályokat Sedlnitzky József gróf rendőrminiszterhez küldi áttanulmányozás végett. Sedlnitzky csak 1830. jun. 4-én terjeszti fel véleményét, miután előbb pesti bizalmas emberének: Steinbach Ferenc ügyvédnek küldte el az alapszabályokat, hogy részint ellenőrizze a magyar szövegnek latinra fordítását, részint pedig a részletekre tegye meg észrevételeit. Steinbach 1829. október 12-én felel Sedlnitzky kérdéseire.¹ Közben a kancelláriában is vita folyik az alapszabályok egyes pontjairól. Végre is, a kancellária 1830. július 5-én két feltételhez köti az alapszabályokhoz való hozzájárulását: az egyik, ha a II. §, mely a politikai természetű kérdések kizárását tartalmazza, új fogalmazást kap, mégpedig úgy, hogy pontosan kifejezésre jusson benne az ország polgári állapotját és polgári alkotmányát érintő minden ügy; a másik, ha világosan benne lesz az alapszabályokban az is, hogy az elnök megválasztását a királyhoz kell megerősítésre felterjeszteni.²

A király még ezzel sem elégedett meg. Amikor Reviczky Ádám kancellár 1830. nov. 26-án jelenti, hogy az Akadémia elnökévé Teleki Józsefet, másodelnökévé pedig Széchenyi Istvánt választották meg, a király 1831. január 26-án a kancellártól azonnal választ kér arra vonatkozólag, hogy a választáshoz nincs-e megjegyezni valója. Reviczky még aznap felel s mindkét elnökről minden tekintetben megnyugtató jelentést, egyben jellemzést is adott.³ Csak ezek után erősítette meg a

¹ Viszota Gy.: *Adatok a Magyar Tudományos Akadémia és a XIX. század első felének történetéhez.* I. füzet. 1926. 70—72. l.

² Bártfay Szabó László I. m. 22. l.

³ A jelentés teljes szövege a következő: Euer Majestät! Mit dem angeschlossenen / . allerhöchsten Kabinetschreiben vom heutigen Tage geruhen Euer Majestät mir zu befehlen, mich *sogleich* zu äussern, ob ich gegen die Wahl des Gr. Joseph Teleky zum Präsidenten und des Gr. Stephan Széchenyi zum zweyten Präsidenten der ung. Gelehrten Gesellschaft nichts zu erinnern finde. Der Wahl des Gr. Teleky, als eines reifen, mässigen, bescheidenen und Euer Majestät treu anfüglichen, ausgezeichneten Mannes muss ich in jeder Hinsicht vollen Beyfall zollen. Aber auch die Wahl des Gr. Stephan Széchenyi lässt sich um so weniger beanstünden, als er in seinem bekannten Werke über den Kredit offenkundige Beweise seiner Fähigkeiten, und seines reinen, von den unlauteren Streben nach der Aura popularis unabhängigen Eifers gegeben hat. Während des Landtages habe ich denselben der schärfsten Aufsicht unterzogen. In dem Thun und Lassen seines Privatlebens habe ich nicht das mindeste *Bedenkliche* entdeckt. In den öffentlichen Verhandlungen aber gehörte er durchaus unter den eifrigsten und thätigsten Anfängern und Vorflechtern der Regierung.

Ich nehme mir demnach in tiefster Ehrfurcht die Freiheit auf die Allergnädigste Bestätigung dieser Wahl mit voller Beruhigung angetragen.

Wien, am 26. Jän. 831.

Graf Adam Reviczky.

Országos Levéltár. Kancell. eln. $\frac{139}{P}$ 1831.

király a választást, 1831. január 28-án. Ez a végleges jóváhagyás sem történt volna meg, ha Reviczky Ádám gróf magyar főkancellár már korábban egy terjedelmes feliratával nem befolyásolja a királyt, hogy járuljon hozzá az Akadémia megindításához.

Reviczky Ádám levelét, mely az Akadémia történetének egyik legfontosabb útjelzője, egész terjedelmében közöljük:

Euer Majestät!

Unter den Gegenständen, welche in Ungarn häufig besprochen werden, gehört ganz vorzüglich die noch immer nicht erfolgte allerhöchste Ratification der Statuten der Kraft des hier angeschlossenen /, XI. Gesetzartikels des letzten Landtages bestehenden Ungarischen Gelehrten Gesellschaft. Sie hat bereits nach dem Wortlaute dieses Gesetztes durch ihren Protector den Erzherzog Palatin ihren Organisationsplan nebst Statuten vorgelegt, und somit alles erfüllt, was ihr nach diesem Gesetze oblag. Auch wurden diese Statuten Eurer Majestät von Seite der Hofkanzlei mit allerunterthänigstem

Vortrage von 18. Oct. 1828. J. ^{14687.}_{1953.} der im Gesetze vorgeschriebenen Allerhöchsten Ratification unterzogen. Nun fällt also die verzögerte Consistenz dieser Gesellschaft ganz auf die Staatsverwaltung. Es ist Eurer Majestät bekannt, mit welchem Eifer und Beharrlichkeit von den Ständen das abgeschlossene Gesetz verlangt wurde. Ich darf Eurer Majestät nicht verbergen, wie gehässig und widrig von einigen in dem angeschlossenen /, XII. Gesetzartikel aufgezählten Stiftern dieser Gesellschaft, noch mehr aber von ihren Anhängern und manchen bösesinnigen die verzögerte Vollziehung des XI. Artikels vorgespiegelt wird. So prangen so manche als grossmüthige Patrioten, ohne die Lasten ihrer Offerten zu tragen und schreien über die miss- trauische Zögerung der Regierung, um ja nicht in den Verdacht zu fallen, als wäre es ihnen vielleicht gar verwünscht, ihr übereiltes Versprechen nicht zu halten. Die Gutgesinnten aber bedauern es, dass auf dieser Art so manche oder böse Menschen auf Unkosten der Regierung an Bedeutenheit und Popularität gewinnen, die sonst in ihrer leeren Blösse so stehen würden.

Euer Majestät haben zwar vor längerer Zeit des Umstandes zu erwähnen geruhet, dass in dem Plane dieser Gesellschaft von einem königl. Commissär nichts erwähnt wird. Allein da es in dem Gesetze ausdrücklich bestimmt wird, dass der Plan der Gesellschaft in Gemässheit der in den Operata der Regnicoler Deputation enthaltenen und von den Offerenten erklärten Grundsätze ausgearbeitet werde, da ferner in diesen eines königl. Commissärs nicht erwähnt wird, das Gesetz vielmehr das Protectorat dem Erzherzog Palatin zuweist, so könnte auch in dem nun vorgelegten Plane und Statuten kein königl. Commissär mehr in Antrag gebracht werden; und wenn von Seite der Staatsverwaltung darauf bestanden werden wollte, so würde nicht nur der Persönlichkeit Seiner kaiserlichen Hoheit nahe getreten, sondern den Offerenten auch noch ein Deckmantel geliefert werden, unter schwülstigen Erklärungen sich zurückzuziehen und die Staatsverwaltung mit dem Vorwurfe zu beladen, dass sie ein erst neuerlich zu Stand gekommenes Gesetz, das allgemeine Beruhigung verbreitete, vereitelt habe.

Sollte einst das Protectorat S. Kaiserlichen Hoheit aufhören, dann wird wohl der schickliste Augenblick eintreten, um einen königlichen Commissär zu ernennen; übrigens gewähret die statutenmässige Vorschrift, dass keine religiösen und keine politischen Gegenstände verhandelt werden dürfen; dass alles, was von der Gesellschaft herausgegeben wird, der Censur unterliegt; dass alle Verhandlungen und Protocolle der königlichen Inspection vorgelegt werden, eine hinreichende Bürgerschaft, dass bey dieser Gesellschaft nichts Bedenkliches gebrütet werden wird, noch kann.

Ich nehme mir demnach in tiefster Ehrfurcht die Freyheit den diesfälligen Vortrag der ungarischen Hofkanzley vom 18. Oct. 1828. mit der allerunterthänigsten Bitte, um dessen allergnädigste Resolwierung auch auf der Rücksicht in Erinnerung zu bringen, weil es besonders zweckdienlich ist nunmehr bey herannahendem Landtage die allerhöchste Entschliessung über dieses Schooskind der öffentlichen Meinung zu erlassen, indem sie, je später sie erscheint, in der Folge nur der Scheu vor Reclamationen beym Landtage zugeschrieben werden wird, wodurch die allergnädigste Landesväterliche Absicht Eurer Majestät auf die Stimmung günstig einzuwirken verfehlet werden würde. Wien, am 21. jän. 830. Graf Adam Reviczky.»¹

Az igazgatóság ülései 1830. november 17-én megkezdődtek. Először felolvasták a királyi válasszal jóváhagyott rendszabásokat, a 25 igazgató nevét, s megválasztották előlülőnek Teleki Józsefet, másodellülőnek pedig Széchenyi Istvánt. Jegyző — a négy alapító kívánságára — Döbrentei Gábor lett. Ezután az igazgatóság hozzáfogott az alaprajzban megszabott 42 rendes tag kinevezéséhez. Mivel azonban nem tudták betölteni a hat osztály minden helyét, sem a helybeliekét, sem a vidékiekét, ezért csak 23 rendes tagot nevezett ki az igazgatóság.

A kinevezett tagok sorrendje a nyelvtudományi osztályban a következő volt: Helybeliek: 1. Kisfaludy Károly. 2. Vörösmarty Mihály. 3. Schedel Ferenc. Vidékiek: 1. Kisfaludy Sándor. 2. Kölcsey Ferenc. 3. Horvát Endre. 4. Guzmics Izidor.

A második igazgatósági ülés ugyancsak Pozsonyban december 12-én volt. Mivel közben Kisfaludy Károly november 21-én meghalt, helyébe Vörösmarty Mihály lépett, kinek helyét Schedel Ferenc töltötte be. A harmadik hely üresen maradt. Az igazgatóság 1831-ben már Pesten folytatja üléseit február 1-én 2-án és 13-án. Ez utóbbin Cziráky József az elnöki tisztet már Teleki Józsefnek adta át, aki február 14-ére összehívta az Akadémia összes tagjait. E napon tartotta meg az Akadémia első «közülését» Pestvármegye termében.²

*

Az Akadémia tehát megkezdhette működését. A kormány azonban az Akadémiával szemben mindvégig bizalmatlan

¹ Országos Levéltár. Kancell. El. $\frac{1043.}{P}$ 1830.

² Döbrentei G. id. m. 59—64. l.

maradt. Nemcsak a nemzeti tudat táplálóját látta benne, hanem a politikai liberalizmus és demokracia eszmei képviselőjét is. A kormánynak ez a nyugtalansága még fokozódott a negyvenes évektől kezdve, amikor a politika mindinkább tüzesedni kezdő arénáján jórészt az Akadémia tagjai viszik az irányító szerepet. Kivált Toldy, Bajza és Vörösmarty személye, működése, szereplése, főként pedig szerkesztői elvei ellen támaszt a kormány állandóan kifogást. Már 1835-ben a helytartótanács ezt az utasítást kapja: Vörösmartyus vigili oculo tenendus.¹ Mérey Sándor helytartótanácsos siet jelenteni: «In Pest, wo Vörösmarty unter den thätigen Mitgliedern der Gelehrten Gesellschaft hauset, verdoppelle ich unter einem die erforderliche Aufmerksamkeit.»² Sédlnitzky Józsefnek kémei pedig jelentik, hogy az Akadémia nagyobb része, kivált a tiszteleti tagok, a francia propagandával állnak összeköttetésben. Az Akadémiának vannak ugyan kormányhoz húzó tagjai is, ezeket azonban csak azért választják meg, hogy takarják a többiek ártalmas törekvéseit.³ Ugyanezek a besúgók az Akadémiát club-nak minősítik, amelyben Fáy, Vörösmarty, Toldy, Bajza és más «exaltált fejek» veszedelmes elveiket hirdetik épen úgy, mint folyóiratukban, az Athenaeumban.⁴ E jelentések politikai érzület szempontjából rendkívül szomorúnak mondják az Akadémiát; megállapítják, hogy vannak tagjai között liberálisok: Széchenyi, Andrassy, Wesselényi, Schedel, Vörösmarty, Bajza, Szemere, Czuczor, Péczely, Kossovics, Vásárhelyi, Szalay, Stettner, Szász Károly, Zsoldos, Bugát, Balásházy, Fábíán, Luczenbacher, Helmecezy, Guzmics; mérsékeltek — a liberálisok ortodoxoknak nevezik őket: Teleki, Balogh, Döbrentei, Kállay, Szilasy, Schedius, Kiss, Czeh, Biszternitz, Szlokay, Gebhardt, Horvát; ingadozók: Györy, Vállas, Szlemenits, Nagy. A többi tag nem számít, mert nem járnak el az ülésekre. A kolomposok: Schedel, Vörösmarty, Stettner, Bajza, Fáy. Nélkülök nem történik semmi. Így lesznek pld. az ő hallgatag beleegyezésükkel, pusztán az elnök ajánlatára rögtön tagok: Vásárhelyi, Szalay, Kossovics és Zsoldos. Pedig ez szabályellenes, mert a jelöltek nevét a választás előtt 8 napig az ülésteremben ki kell függeszteni. A demokratikus törekvések főképviselei: Schedel, Bajza, Vörösmarty, bírják Teleki és Széchenyi bizalmát, ezért mindent kivisznek. Irányuk lassan többséghez jut, mert akik ellenük tudnának állani: Cziráky gróf, Mednyánszky báró, Vay Ábrahám gróf, Majláth György, Bartal György, Dessewffy Aurél, Vághy, Czeh, Györy, Beszédes és Csató ritkán vagy sohasem mennek el a nagy-

¹ Orsz. Levéltár. Kancell. eln. $\frac{375}{P.}$ 1835.

² U. o.

³ Orsz. Levéltár. Informations Protokoll. Sitzung von 8. März 1839.

⁴ Orsz. Levéltár. Inform. Protoc. Sitzung v. 9. Jun. 1840.

gyűlésekre.¹ Annál nagyobb feltűnést kelt tehát, amikor ezek után, sőt ezek ellenére, Toldyt, a hírhedt ellenzékit, 1841-ben a helytartótanács a cenzúra-bizottságba első helyen jelöli. A titkos jelentések e jelölést annyira veszik, mintha az anarchia kapott volna ezzel nyitott kaput.²

A titkos rendőrség mindezekért Teleki Józsefet okolja, aki egyébként is személyes összeköttetéseivel megbénítja a cenzúra munkásságát az Akadémiával szemben. Különben is ravasz jellemű embernek tartja: minden lehetséges, de soha sem feltűnő módon támogatja az Akadémiát s szítja a hangadók túlzásait.³

Kifogás alá esik az Akadémia tudományos működése is. 1845-ben a titkos rendőrség statisztikát állított össze az 1844-ben megjelent magyar munkákról. Ez összeállítás szerint 400 munka jelent meg a vallás, nevelés, filozofia, politika és szépirodalom körében, legnagyobb részt fordításban. Ezzel kapcsolatban hangzik el az Akadémiával szemben a vád, hogy a tudományok művelését kevésbé mozditja elő, «und vielmehr als ein Pension-Institut für mittelmässige protest. Schriftsteller zu beobachten sei.»⁴

Van azonban e titkos jelentésekben néha irodalmi szempont is, s ez arra enged következtetni, hogy a titkos rendőrség tájékoztatójának az Akadémia viszonyait kitűnően kellett ismernie. 1835-ben p. o. egy jelentés pontos tájékoztatást nyújt az Akadémia pártjainak helyzetéről. A konzervatívok feje Döbrentei. Ezek sokan vannak, de nincs tekintélyük. A reformáló párthoz tartoznak: Széchenyi, Vörösmarty, Bajza, Fáy, Helmezy, Bugát. Ezek kevesebben vannak, de nagy tekintélyük van, mert tehetségesebbek. E pártok ugyan harcban állanak egymással, de azért nem feledkeznek meg az Akadémia rendeltetéséről: a nyelv intenzív és extenzív kiműveléséről.⁵

Külön kell kiemelnünk egy egészen irodalmi szemléletű jelentést, mely az Akadémiát a nemzedék-váltás történetébe helyezi el. E szerint a XIX. századi magyar irodalomnak három korszaka van. Az első 1803-ban Révaival, Verseggyvel s Kazinczyval kezdődik s 1825-ig tart. Ez az epocha olyan

¹ U. o. Sitzung v. 12. ápr. 1839. — Kivonatossan szól ezekről Viszota Gyula is: *Adatok* stb. 76. l.

² Man kann sich in Pest und Ofen nicht genug wundern, dass die Statthalterey den in politischer Beziehung so berüchtigigten Dr. Franz Schedel zum Censurs-kollegio, und zwar primo loco vorschlagen konnte. Man hält diese Wahl für so viel, als den anarchischen Tendenzen Thür und Fenster zu öffnen. Inform. Protoc. Sitzung von 21. März. 1841.

³ U. o. Sitzung v. 30. März. 1839. — 7. Sept. 1841.

⁴ U. o. Sitzung v. 21. Jan. 1845. — Szomorú jelenség, hogy a bécsi kormány fölfogását az Akadémiáról és érületét iránta jellemtelen, megfizetett emberek (kémek és besugók) alias, hazug jelentései szabták meg. *Szerk.*

⁵ Viszota Gy.: *Adatok* stb. 72—73. l.

iskolát teremtett, «welche ewig die Grundlage voller Entwicklung bleiben wird.» Egyedül ez a nemzedék tudott klasszikus műveket felmutatni. A második korszak emberei nem teremtettek fontos műveket, de abban tűntek ki, hogy egyesültek «und die stilleren Alten mit den grösseren Leidenschaften angreifend verdrängen.» Mivel így hatalomra tettek szert, az öregek kénytelenek voltak hozzájuk csatlakozni. Így közeledett Fáy, akit mint írórt nem sokra tartottak, Bajza, Toldy, Kisfaludy és Czuczor köréhez, s ezáltal megmenekült a kritikától. Az öregek a fiatalok köré csoportosultak, s így született meg az Akadémia. Kisfaludy halálával és az Akadémia megalakulásával esik össze a harmadik korszak megszületése. Ennek tagjai: Munkácsy, Kunos, Garay, Frankenburg. «Ez a nemzedék már a második korszak írói, tehát az Akadémia ellen is harcol. Helyzetük kedvező, mert mellettük áll a közönség, amely már maga is látja az Akadémiában uralomra jutott második korszak íróinak hatalmaskodását.»¹

*

Vörösmarty Mihály az Akadémiát megszervező munkálatokban nem vett tevékeny részt. A Teleki József vezetése alatt működő bizottság egyik-másik ülésén jelen volt,² de nincs adatunk arra, hogy különösebb szerepet vitt volna. Tartózkodó, szerény, egy kissé talán passzív természete különben is visszatartotta minden nyilvánosságtól. Az Akadémiában később sem vállalt vezető szerepet soha. Az, hogy az Akadémia megalakulásakor jellegét legjobban magánhordozó nyelvtudományi, tehát első osztály élére került, úgyszólván első tag lett, szinte magától adódóan stilszerű volt. Az «élő nemzetiség» intézményének nem lehetett szebb ékessége, eszméjét igazoló nagyobb dicsősége, mint az ő neve. Ki ajánlotta rendes tagul, nem tudjuk. Az először kinevezendő tagokra vonatkozólag egyetlen adatunk Kis János tájékoztató jegyzéke, melyet Széchenyi kívánságára állított össze. Ebben azonban nincs benn Vörösmarty neve.³ Lehet, hogy Széchenyi ajánlatára nevezte ki az igazgatóság, de lehet, hogy a maga neve ajánlotta — nélküle valóban lehetetlen lett volna elgondolni az Akadémiát.

Az Akadémia mindjárt megalakulásakor nagy csalódást szerzett Vörösmartynak, aki «egy kis nevű, kis számú, de célirányosan szerkesztett s a kor szükségeinek gyorsan megfelelő Társaságot» remélt s e helyett előtte állt «egy nagyobb nevű,

¹ Orsz. Levéltár. Inform. Prot. Sitzung v. 16. Febr. 1838.

² Viszota Gy.: *Széchenyi István naplója*. Bitnicz Lajos naplója. 1828. 733. l.

³ V. Gy.: *Kis János véleménye a m. t. társaság választandó tagjairól*. U. o. 676—680. l. — L. még: Szász Károly: *Gróf Széchenyi István és az Akadémia megalapítása*. 1880. 252—57. l.

nagyobb számú, a többi nemzetek nagy példái után rendszeresen felszabott, de éppen ezért nehezkesebb mozgású s a talán csak pillanatig kedvező kornak arany alkalmát könnyen elszalasztható Társaság, melynek meggyökerezésre idő kell s háborítatlan béke nyugodalma.»¹ Vörösmartynak ez a kiábrándást eláruló vallomása az Akadémia fennállásának második évéből való s egyuttal leplezett kritikája az új intézménynek. Bontsuk fel szavainak rejtett célzásait, s nézzünk bele rajtuk keresztül a tényekbe.

Tagadhatatlan, hogy már az Akadémia alapszabály-szerző munkálatai közben olyan mozzanatok merültek fel, amelyek nyugtalanították az írókat. Így nagyon idegenül hatott az, hogy az igazgatóság — javarészt arisztokraták — úgy nevezte ki az első 23 tagot. Mivel a tagokat alig ismerték,² a kinevezéseknél személyi befolyások érvényesültek, mint pld. Döbrenteié. Ő volt az, aki Szemerét nem engedte kineveztetni. Egyébként mindenki be akart jutni az Akadémiába. «A mennyországba sem kívánkoznak annyira — írja Kazinczy Dulházy Mihálynak — mint oda. Ha száz hely volna kiadó, mind a százra lesz száz Aspiráns. S a Pátronusok hatalmasok. Mindeniknek van Cliense.»³ Nagy baj volt az is, hogy az Akadémia célkitűzése nem volt világos. Ez a fogalmi harc 1827—1843-ig tart. Az 1827. XI. törvénycikk felirata a honni nyelv kimivelésére felállítandó Tudós Társaságról, vagyis Akadémiáról beszél, de az országos küldöttség elfogadott javaslata már első szakaszában a tudományok és művészetek magyar nyelven művelését tűzte ki a felállítandó intézet teendőjéül, melyet épen ezért Magyar Tudós Társaságnak is nevez. Az Akadémiában így bizonyos kettős elv és gyakorlat alakul ki. Egyrészt hagyománnyá vált maga a nyelv-művelés, melynek kedvezett a M. Tudós Társaság Rendszabásai első pontjának kétértelmű megfogalmazása: «A Magyar Tudós Társaság a tudományok és szép művészségek minden nemeiben a nemzeti nyelv kimíveltetésére igyekszik *egyedül.*» Másrészt azonban megvolt a tudomány művelésének gondolata is. Így támad zavar az Akadémia fogalma és hivatása körül. Ezt az amúgy is különös helyzetet még jobban összekuszálta Széchenyi 1842-i beszéde, melyben az Akadémiát, mint «philológiai társaságot» emlegeti.⁴ Ez készítette aztán Teleki Józsefet arra, hogy a következő évi nagygyűlés megnyitóbeszédében a kérdést véglegesen tisztázza. Ettől fogva kezdte az Akadémia

¹ Vizota: *Széchenyi, Vörösmarty és az Akadémia működésének első évei.* Budapesti Szemle. 138. k. (1909.) 3—4. l.

² Széchy Károly: *Kölcsey és az akadémiai titkárság.* Erdélyi Múzeum, 1887. 164—75. l.

³ Kaz. Lev. XXI. k. 434. l.

⁴ «...mi sem mást, mint philológiai társaságot, sem különbet, mint belterjüleg működöt, állítani nem akarunk.»

nevét félre nem érthető teljességgel így használni: Magyar Tudományos Akadémia.¹

Amilyen kétes volt az Akadémia célfogalma, épen olyan hibás volt belső életét szabályozó szerkezete, ügymenete is.² A kettő különben egymással összefüggött. Amint a nyelv-művelés egysége határozta meg az Akadémia működésének irányát, épen úgy ez az egység-gondolat lett az Akadémia legföltettebb elve. A tudományszakok osztályszerű elkülönülése teljesen elvi értékű volt, mert hiszen az Akadémia együttesen tárgyalt le minden, bármely osztályhoz tartozó ügyet. Ehhez az egységes tárgyaláshoz Teleki annyira ragaszkodott, hogy amikor Toldy Ferenc 1844. dec. 19-én beterjeszti javaslatát a kis-ülések tudományszakszerű felszabadtításáról az együttes ülések alól, ezért a lépéséért forradalminak nevezik, és Teleki az önálló osztályüléseket az Akadémia egysége sírjának tekintette. Pedig az együttes ülések lettek sírjává mind az egységnek, mind pedig a tudományos munkálkodásnak. Az együttes ülések ugyanis sohasem foglalkoztak tudományos kérdésekkel, inkább adminisztrációs ügyekkel. Dolgozatát senki sem olvasta fel, hiszen nem volt valószínű, hogy az együttes ülés különböző érdeklődésű tagjait érdekelni fogja. Ezért adják ki az egyes dolgozatokat otthoni elolvasásra. A kölcsönös érintkezés nyomán kialakulható tudományos gondolatokról vagy véleményről tehát szó sem lehetett. Még nehezebbé tette ennek a szellemi egységnek a kialakulását az a szervezeti szabály, mely az Akadémiát helybeli és vidéki tagokra osztotta. Ezzel az Akadémia egészen szétesett. A vidékiek, ha dolgoztak is, állandó találkozás hiányában, nem tudtak összeforjni a helybeliakkal. Viszont ezek egy-egy osztályában csak 3—3 taggal lévén képviselve, a könyvkivonatolás munkájával annyira meg voltak terhelve, hogy az első években teremtő erejű munkásságra alig volt idejük. Valahogy mintha meglátszanék az Akadémia egész szervezetén, hogy megyei követek országgyűlésén készült. Toldy találóan mondja: «Az Akadémia helybeli s vidéki tagjaival, kis-és nagygyűléseivel az akkor virágzott megyerendszernek volt visszatükröződése»³

Az Akadémia életének legfájdalmasabb jelensége azonban az a személyi ellenségeskedésen alapuló lelki szétszakadás volt,

¹ Toldy Ferenc: *A Magyar Akadémia eddig és ezután*. Új Magyar Múzeum, 1859. I. 4—5. l.

² U. a. i. m. 20—22. l. — A Pesti Hírlap 1841. Télhó 16. számában *Töredékes észrevételek a magyar tudós társaságról* c. megjelent névtelen cikk kifogásolja: 1. A társaság alkotmánya homályos és kétes. 2. Sok az osztály, ehhez viszonyítva, kevés a rendes tag; ezek is jórészt vidéken laknak s így együttműködésük nem folytonos. V. ö. ugyanezen tárgykörrel V. K. cikkét: Századunk. 1841. 3. sz.

³ Toldy id. m. 22. l.

mely alapításától kezdve a szabadságharcig húzódott, áttörte az Akadémia tudós, zárt körét s a közvélemény egy részét is az Akadémia ellen sorakoztatta fel. Ennek a küzdelemnek első része 1831—1835-ig folyik le, s a gyűlölet középpontjában Döbrentei Gábor áll. Második része 1835—1848-ig tart, s éle az ú. n. triumvirátus ellen irányul. Ha az Akadémiáról mint a magyar nemzetiség intézményes öréről azt mondtuk, hogy e történeti fejlődés szempontjából a legjobb időben jött, akkor mint írói társaságról viszont azt kell tartanunk, hogy lélektanilag a legrosszabb körülmények között alakult meg. Számtottevő írói majdnem mind egymástól kapott sebekkel lépnek az Akadémiába s így hideg messzeségből, a köztük támadt szakadékokon át tekintenek egymásra. Az Akadémia miniatűr szellemi Magyarország. Arénáján a közelharc nagyobb szenvedélyével folyik az a küzdelem, mely nemrég zajlott le a nyelvújítás körül és a Kritikai Lapok hasábjain. Sem az Akadémia magas hivatás-tudata, sem Teleki és Széchenyi tekintélye nem tudott olyan erő lenni, hogy ki tudta volna engesztelni e személyes ellenérzésből táplálkozó pártszenvedélyeskedést. A küzdelemben a legnagyobb vereséget pedig az Akadémia nimbusza szenvedte.

Döbrentei személye már az Akadémia megalakulása előtt ellenszenves volt mind Kazinczy, mind Bajza korának írói nemzedéke előtt. Mikor Kazinczy és Döbrentei találkoztak abban az országos «választottságban», melyet Teleki 1828-ban hívott össze az Akadémia szervezeti szabályainak megszerkesztésére,¹ a tanácskozások alatt is feltűnt Kazinczynak Döbrentei nyelv-purizmusra hajló türelmetlensége, melyet vele szemben is kifejezésre juttatott, azonkívül fölényes magatartása, melylyel a tárgyalások alatt viselkedett.² Az utóbbit talán csak Kazinczy érzékenysége látta így, de bizonyos, hogy Kazinczy lelkében már akkor megfogant a sejtelen, hogy Döbrentei is arra a helyre vágyódik, amely az ő lelkének is titkos kívánsága volt: a titoknokságra. S amikor Döbrentei lesz a Társaság titoknoka, nemcsak ő, hanem hívei is mind Döbrentei ellen fordulnak, kivált azért, mert neki tulajdonították a mindnyájuktól kedvelt Szemere Pál kimaradását az első kinevezett tagok sorából. Döbrentei értesülve arról a titokban keringő vádról, hogy kereste a titoknokságot, önérzetes, kemény hangon védi magát ez ellen egyik legbizalmasabb barátjához, Guzmics Izidorhoz, írt levelében: «Hogy kevés érdememmel s tisztán jutottam hozzá, örvendek s pontosan, buzgón és becsü-

¹ L. Heinrich Gusztáv: *Kazinczy Ferenc és a Akadémia*. Akadémiai Értesítő. 1909. 638—40. l. — Viszota Gy.: *Kazinczy Ferenc működése az Akadémiában*. U. o. 651—54. l.

² Kazinczy levele Ponori Thewrewk Józsefhez. *Kaz. Lev.* XX. k. 477—78. l.

lettel akarom viselni... Mind ezt hittem eddig, az ártatlanság minék bosszankodjék hamis vádon, mert Napoleonnal azt gondolám, la verité seul blesse, de érzém, hogy ez csak apró mende mondakor lehet igaz, hanem midőn tiszta kebelre alacsonyosság mocska feccsen, azt ottan csak alacsony türi.»¹

Döbrentei megválasztása könnyen megmagyarázható. Az igazgatóság tagjai javarészt arisztokraták voltak, s ő már erdélyi nevelői állásában, később az Erdélyi Magyar Nyelvvelő Társaság érdekében végzett munkájából kifolyólag, számos arisztokratával került kapcsolatba. Ezek révén ismerkedhetett meg Vay Ábrahámmal és Andrássy Györggyel. Vay hívja meg, hogy menjen Pozsonyba, a Magyar Tudós Társaság ügyében, s ő kér részére három heti szabadságot e célra.² Így kerül Döbrentei, mint Végh István koronaőr kísérelője, az 1825-i pozsonyi országgyűlésre. Itt ismerkedik meg Széchenyivel, aki rendkívül nagy hatást tesz rá.³ Vay később is állandóan értesíti Döbrenteit az Akadémia előkészítő munkáinak állásáról. 1825. nov. 29-én ezeket írja neki: «A Magyar Nemzeti Tudós Társaság — mellyel a közönséges jó Édes Anya, a Haza, még 1790^{be} teherbe esett, 35 Esztendeig viselvén méhében hasznos Gyermekeit, — Szent András hava 3^{dikán} kerületi ülésünkben meg született. Én pályáját a hogy lehetett egybe készítettem. Minden órán meg lesz nagy keresztelése is. Tudván azt, hogy azon néked is kedves lenne meg jelenned⁴» — hívja őt Pozsonyba. Dec. 8-án már erről értesíti őt: «Én a Tudós Társaságnak Plánumat kidolgoztam. Sokban vélekedéset tanoltam. Azonban nem tudjuk ezt a dolgot tovább mozdítani. De talán a napokba csak még is nyitjára akadok.»⁵ Andrássy György hozzá írt levele már sejteti, hogy az alapítóknak céljuk van Döbrenteiével: «... most már nincs egyéb hátra — írja neki 1830 okt. 30-án — mint a Társaság valóságos felállításához fogni. Ennél fogva, minthogy Gróf Széchenyi változó egészsége miatt tegnap Bécsbe ment, kivántan én Önt az alapítók nevében a felül tudósítani, hogy az igazgatók a Társaság felállítása végett öszve fognak jönni és Ön is November 9-kén itten jelenne meg.»⁶ De bizalmasa volt Döbrentei Széchenyinek is. Ennek kell tulajdonítanunk, hogy még az Akadémia alapításának tárgyalásai előtt, már 1828-ban, jegyzője a Kaszinónak és a Lovaregyesületnek.⁷ Vele szerkeszteti Széchenyi a Kaszinó név-

¹ Budán, Nov. 7^d. 1831. A M. Tud. Akadémia kéziratára. Magyar irodalmi levelezés.

² Vay Á. levele Döbrenteihez. Pozsony, 1825. dec. 28. A M. Tud. Akadémia kéziratára. Magyar irodalmi levelezés.

³ Badics Ferenc: *Fáy András életrajza*. 1890. 422. l.

⁴ A Magyar Tud. Akadémia kéziratára. Magyar irodalmi levelezés.

⁵ U. o. — ⁶ U. o.

⁷ Döbrentei levele Farkas Sándorhoz, Budán, 1828. nov. 6.

könyvét 1828 és 1829-ben, és a Pesti Lóversenykönyvet 1827—1829-ig.¹ A titoknoksághoz vezető út tehát Döbrentei számára — kivált azután, hogy Széchenyi nem bízott Horvát István tudományának komolyságában s elejtette őt — egyenes vonalban nyílt meg.

Döbrentei lelkesedéssel végzi titoknoki hivatalát. «Szenvedelemmel vagyok titoknok — írja Dessewffy Józsefnek — égve, óhajtva, hogy minél előbb tudja létünket az Ország s annál inkább megkívánja becsületérezésem is e sikereltetést.»² Az Akadémia egész gondja ő reá nehezedik, mert Telekit is, Széchenyit is országos gondok mindig más felé foglalják el.³ Tisztán látja a Társaság «bibéjét»: a tagokkal felduzzasztott Akadémiát, «a sok hallgató, nem dolgozó rendes tagokat», és «a munka kiadása nélkül» megválasztott levelező tagokat, kik «nem igazolják munka beküldésével választatásukat.»⁴ Az ügyvezetés munkáját nagy buzgósággal végezte, de sem az intézmény szervei hibáival, sem a vele szemben kialakult közhangulattal nem tudott megküzdeni. Mindezeknek oka szerencsétlen természetében volt. Hozzá közelálló barátai «a szép lélek, hazafiság, nagy műveltség, baráti szív»⁵ példáját látták ugyan benne, valójában azonban az Akadémia közösségében mégsem állotta meg helyét. Az arisztokraták közt jó modort sajátított el, bensőleg azonban ez a modor «nyájas és pedant fogás» volt csupán, mely alól gögösen, a saját kedvezőbb anyagi helyzetének különbség-tudatával bukkant ki egy rosszul kialakított önismeret emberi kicsinysége. A mindennapi hivatal feladatkörében el tudta végezni dolgát, de önálló gondolatai, vezető-képessége, tapintata nem volt. Tudománya, nyelvizlése a purizmus tényénél nem ment tovább, s nem vette észre, hogy abban a nemzedékben, mellyel ő szembenállt, az irodalmi haladásnak milyen szándéka köszöntött be és kért bebocsáttatást. Valami kettősség volt benne: személytelenségbe fölemelkedni kívánó hivatalának eszméje egyfelől, intrikus, bajszerző természete másfelől. Ki akarja egymással békíteni Berzsenyit és Kölcseyt,⁶ de ugyanakkor felbuztatja P. Horvát Endrét Kazinczy ellen s vihart kavart fel *A pannonhalmi ut körül*: «Ird meg, a mit garabancziás pannonhalmi utjára nézve te akarsz, mutasd ki ő hazugságát, nemes erővel, nevelt tónussal s küld hozzád.

¹ Vizota Gy.: *Gr. Széchenyi István naplói*. 229. 1. és 2. jegyzet.

² Budán, 1832. márc. 15. A Magyar Tud. Akadémia kéziratára. M. irod. levelezés.

³ «... minden rajtam fordul meg, mivel egyik Előtlülő sincs jelen» — írja Farkas Sándornak. Budán, 1833. júl. 13. U. o.

⁴ Dessewffy Józsefhez írt levelében. Budán, 1832. júl. 4. U. o.

⁵ Szeder Fábián levele Döbrenteihez. Pannonia hegyén. 1831. jan. 6. U. o.

⁶ Kölcsey Ferenc levele Döbrenteihez. N. Károly. 1831. okt. 21. U. o.

Én vagy a Tud. Gyűjteménybe vagy a Sasba adom tüstént»¹ — írja hozzá. Erre a megbízásra azonban csak akkor tüzeli, miután előzőleg ő hívta fel P. Horvát figyelmét arra, mily megvetéssel ír kettejükről Kazinczy, s pontokra szedve közli vele a könyv részleteit. Horvátnak ezt a magatartását Kazinczynak az Akadémiába bekerült barátai sohasem bocsátották meg. Bár könyvtárát — mintegy 677 kötetet — az Akadémiára hagyta, halála után nem tartanak róla emlékbeszédet. Csak 40 év múlva, 1879-ben végezte el a tudományos kegyeletnek ezt a szolgálatát Szász Károly.² Ilyen kétkellő Döbrentei magatartása akkor is, amikor tiltakozik az ellen, hogy őt «Kazinczy és pajtásai perlőnek, házsártosnak» kürtöljék, de másfelől, bukása után, 1839-ben elfogadja Csató Pál ingatag fegyverbarátságát, s ő adja neki azokat az adatokat,³ melyekkel a Hírnök hasábjain megindítja a harcot a triumviratus ellen.

E küzdelmekben ugyanaz a sors éri, mint a Lexikonperben: elveszti a harcot. Most azonban végleg. A tagválasztások során egyre nagyobb számmal jutnak be az Akadémiába az ő egykori legyőzöi és ezek hívei: Szemere, Bajza, Czuczor, Bugát, Fenyéri, Bártfay, s mögöttük áll erkölcsi súlyával Széchenyi is, akinek kegyét elvesztette. Ezekkel szemben áll az ő pártja, mely «a fiatal literátorokra duzzogó tudósokból»,⁴ «Bajza tollának sebesültjeiből», régi írókból állott, mint: Dessewffy, Schedius, Jankovics, Balogh, Thaisz, Kisfaludy Sándor és Horvát.⁵ Az Akadémiában nemzedék-változás folyamata indult meg. Ennek a folyamatnak Döbrentei gátlója akart lenni, de áldozata lett. Az új akadémikusok megválasztásában nem elvi fordulatot lát, hanem párturalomra törést. Kisfaludy Sándor és Vörösmarty nagyjutalmi osztozkodásában Döbrentei Kisfaludy pártján áll: a jutalom odaítélése módjában «parlamentari fogás» diadalát látja,⁶ nem pedig egy új izlés-irány küzdelmét az elismertetésért. Az elégtétel-szerzés titkos örömeivel üti el később Bajzát a nagyjutalomtól. Vörösmartyval nyíltan sohasem állt szemben. Elismeri róla, hogy «az az egy magyar költő, a kinek legtöbb színű oldala van»,⁷ de leveleiben, ahol

¹ Döbrentei levele Horvát Endréhez. Budán, 1831. május 12. U. o.

² Szász Károly: *Emlékbeszéd P. Horvát Endre fölött*. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. VIII. 1880. 6—8. l.

³ «Csak adatokat, adatokat kérek, millyeneket már kegyednek... köszönök. Ne feledje kegyed, a' amennyire lehet, minden egyes adatához, ha még oly csekély volna is, az esztendőt és hónapot csatolni.» Csató levele Döbrenteihez. Pozsony, 1839. jan. 15. A M. Tud. Akad. kéziratára. Magyar irod. levelezés.

⁴ Beöthy Zsolt: *Csató Pál szépirodalmi munkái*. 1883. XXVIII. l.

⁵ Széchy K. id. m. 175—177. l.

⁶ Dessewffyhez írt levele. Budán, 1836. dec. 12. M. Tud. Akad. kéziratára. Magy. irod. lev.

⁷ Horvát Endréhez írt levele. Budán, 1831. jún. 12. U. o.

csak tudja, kíméletlenül támadja emberi gyöngeségeit, kivált anyagiasságát, nem méltányolva Vörösmarty mérhetetlen szegénységét. Neveletlennek, irigynek, dölyfösnek, szívtelen költőnek nevezi,¹ magát mindig csak fizettetni akarja, s hiányzik pld. Bölöni Farkasnak avagy Külkey Henriknek az a finomabb gesztusa, amellyel — ezek módjára — le tudna mondani akadémiai tiszteletdíjáról.² S mintha csak ítéletének igazolását látná, örömmel olvassa B. Jósika Miklósnak Gyulai Lajos gróf előtt elmondott kritikáját: «Vörösmarty szelid farkas, bárányos róka.»³ Ugyanilyen érzéssel szemléli a Hirnök és az Athenaeum csatáját: «A Nemesis akará Csatót velek összeveszítettetni — írja Dessewffynek — hogy cseleiket tudójuk láttassa csalárdoskodásaikat.»⁴ Ugyanígy olvassa Vörösmarty önvédelmét Petőfi ellen a Pesti Hirlapban.⁵

Ezen a belső feszültségen, általában az Akadémia holt pontra jutott helyzetén, kíván segíteni Fáy András, amikor 1835-ben, az országgyűlés megnyitása előtt, *Nézetek a Magyar Tudós Társaság dolgaiban* c. írt emlékiratában feltárja a helyzetet az ekkor az Aldunánál tartózkodó Széchenyi előtt. Hogy erre épen Fáy gondol, annak egy eddig figyelembe nem vett lélektani oka van. Amikor Pestmegye az 1825-i országgyűlésre készíti a követi utasításokat, Fáy, akinél gyakorlatibb szemmel kevesen szemlélték és ismerték a magyar lelkiséget, Pestvármegyéhez beadott reformjavaslatában sürgeti, hogy magyar legyen mind a tudományos, mind a törvényes köznyelv, de aztán kiemeli: «Sem nyelvmivelő, sőt tudós társaság még most nem kell, sőt egyenesen veszedelem lenne a magyar irodalomra; vallás, politika, tudomány és nyelvbéli szakadások többet ártának, mint használnának.»⁶ Fáy sejtelve valóra vált. Annál nagyobb lehetett most a lelkiismereti gondja, mellyel említett emlékiratában az Akadémia helyzetét mint a nemzeti művelődés becsületügyét kívánja megoldani. Fáy nem gondol reformra, hanem csak «a munkálkodások folyamatjának igazítását» sürgeti. Olyan tagokat kell szerinte választani, «kiknek gondolkozásuk nem a régiben tespedésre, hanem haladásra hajlik.» Mindenek előtt a levelező tagok számát kívánja korlátozni, különben a választások teljesen elvesztik értéküket. A haladás legnagyobb akadálya azonban Döbrentei, aki egyetlen gátja «a társaság idves amalgamasitiójának.»⁷

¹ Farkas Sándorhoz írt levele. Budán, 1835. okt. 3. U. o.

² U. o.

³ *Döbrentei papiros szeletei*. IK. 1914. 464. l.

⁴ Dessewffyhez írt levele. Budán, 1832. márc. 15. A Magy. Tud. Akad. kéziratára. M. irod. lev.

⁵ Pesti Hirlap 1848. szept. 6. 58. sz.

⁶ Badics F. id. m. 249. l. — ⁷ U. o. 421—22. l.

Ugyanebben az időben váratlanul meghal a «Fő Tartományi Biztos». Helyébe Németh Péter került, s az ő utódjául 1834. április 17-én Döbrentei Gábor neveztetett ki, azzal a feltétellel, hogy a titoknoki hivataláról le kell mondania.¹ Döbrenteit Teleki József szerette volna megtartani, de nem lehetett. Az alapszabályok 29. § kimondta, hogy a titoknok más állást nem viselhet. Döbrentei még az 1834. szept. 8-i nagygyűlésen le akar mondani, de a nagygyűlés lemondását nem fogadja el. Még egy évig viseli a titoknoki tisztelet,² «a mult 1834-beli nagygyűlésig szenvedelemmel, azóta becsületből, ez után kénytelen-ségből».³ Ekkor kapja meg vígasztalásul és kárpótlásul a *Régi magyar nyelvemlékek* szerkesztői megbízatását. Az ezzel járó tiszteletdíj anyagilag pótolta azt, amit titoknoksága megszüntével veszített.⁴

Már Döbrentei lemondása első hírére az Auróra-kör tagjai Toldy mellé állnak. Az ő jelölését azonban az Akadémia konzervatív tagjai nem szívesen fogadják, részint mert még fiatal, részint mert benne látják elvi megszemélyesítőjét annak a törekvésnek, hogy: «a Magyar Tudós Társaságnak mind kormányát, mind hasznát tulajdonává tehesse, sőt nemzeti nyelvét is önkényes hatalmába kerítse.»⁵ Toldy helyébe ekkor Szemere Kölcsey nevét veti fel, akit Széchenyi is szívesen támogat. A kormány előtt azonban Kölcsey «demagóg» politikai magatartása, s még inkább Wesselényivel való barátsága miatt nem kedves, s ezért a kancellár utasítást kap, hogy Kölcsey megválasztását mindenképen akadályozza meg. Az Akadémia most három részre szakad. Döbrenteinek még mindig van jelentékeny pártja, Kölcseynek, Toldynak, sőt Vörösmartynak és felbukkan

¹ «...ut munere Secretarii renuntiare teneatur.» Döbrentei levele Horvát Endréhez. Budán, 1834. máj. 10. A Magyar Tud. Akad. kéziratára. Magy. irod. lev. — Teleki József ezt írta Döbrenteinek: «Németh Péter helyét elnyerte ugyan kegyed, de nem egészen úgy, mint én több tekintetből óhajtottam. Mi volt ennek oka, annak idejében meg fogja tudni.» Idézi Döbrentei ugyanebben a levelében.

² Biermann Mihály levele Döbrenteikhez: «Legfelsőbb helyen megengedett, hogy a' Tudós Társaság Titoknoki Hivatalát kegyed mind addig folytathatja, míg erre más valaki nem fog kineveztetni. Megíratik ez a' mai Póstával a' 16045. 834. udv. szám alatt Nádorunknak, és a' Tartományi Biztosság Fő Igazgatójának Mérey Sándor Ó Excellenciájának.» Bécs, 1834. dec. 18. U. o.

³ Farkas Sándorhoz írt levele. Budán, 1835. jún. 27. U. o.

⁴ Horvát Endréhez írt levele. Budán, 1834. nov. 23. U. o. — Döbrentei lemondásáról csak ennyit ír Horvátnak: «A titoknokságról lemondásom jegyzőkönyveink szerint dicsőséggel van.» Budán, 1835. okt. 3. U. o. — Az 1835. nagygyűlés «kifejezi a tisztelt titoknoknak buzgósága és sikeres serényiségeért, mindennek pontos rendben tartásáért köszönetét, megelégedését.» Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1835. 72.

⁵ Kisfaludy Sándor levele Döbrenteikhez. 1835. aug. 5. IK. 1831. 139. l.

a neve.¹ A kérdést végre is a politikai szempontok mérlegelése és Széchenyi tekintélye döntötte el, aki Toldy mellé állt.² Így lesz 1835. szept. 17-én Toldy Ferenc az Akadémia titoknoka. A megoldás általában megnyugvást keltett. Az ú. n. reform-párt nincs ugyan megelégedve Döbrenteinak a *Régi magyar nyelvemlékek* szerkesztéséért megszavazott tiszteletdíjjal, «részint botránkoztató megválasztásáért, részint mivel a munka súlyát különben is Jankovics viendi.»³ Az Akadémia azonban megszabadult a személyi kérdések nyugtalanságaitól, s így legalább egy időre megkapta munkaképességét biztosító belső nyugalmát.

Vörösmarty már korábban is Toldyhoz csatlakozott. Szerkesztői munkásságban kialakult barátság és ennek emlékei, közös irodalmi elveik, költészetének tőle kapott első értékelése, talán egyéniségének rokon vonásai is meleg vonzalommal fűzték őt hozzá. S ez a kapcsolat köztük kölcsönös volt. Az így kifejlődött tisztelet és barátság mindkettőjük életpályáját soha meg nem zavart tisztasággal világítja be. Toldy még Vörösmarty halála után is megtartja irodalom-elvi hűségét, annak költészete, értékelése iránt. Életrajzot is ő akar róla írni. Csak Deák Ferencen múlt, hogy ezt a megbízást Gyulai Pál kapta meg.

Toldyval együtt lesz Vörösmarty a reform-párt vezére; célja az Akadémia alapszabályainak megváltoztatása — ennek szükségességét az alig eltelt másfél esztendő a tapasztalt fogyatékok miatt nyilvánvalóvá tette. Amikor Teleki József udvari referendárius lett s ezért az elnökségről — bár hiába — lemondott, Széchenyinek ez az eset alkalmat szolgáltat arra, hogy az alapszabályokat megváltoztassa. Vörösmartyt bizza meg azzal a feladattal, hogy dolgozzon ki egy tervezetet

¹ Megdől tehát Széchy véleménye, hogy Kölcsey idealizmusa és szentimentalizmusa volt oka annak, hogy nem fogadta el a titoknoki állást. Id. m. 193. 94. l. — L. még: Bárfay Szabó L.: *Adatok...* I. 27–89. l., továbbá Döbrentei levelét Farkas Sándorhoz: «Schedelt nem választotta volna a többség, mert bizony még nem való arra, hanem Kölcseyt felülről nem akarták semmikép s így csak két votumot kapott és Gr. Széchenyi Schedelt választotta: car il est présentable pour les Anglais.» Budán, 1835. okt. 3. A Magy. Tud. Akad. kéziratára. M. irod. lev.

² Döbrentei ettől fogva Széchenyi ellen fordul. Erre vonatkozólag jellemző, amit lemondása után Horvátnak Széchenyiről ír: «Mint hogy társaságunkba Széchenyi pártszellemet hozott, sokkal nyugalmasabban élek s inkább kényemre dolgozom már mint nem titoknok. S ennek kritizált hivatalánál inkább szeretem a Régi Magyar Nyelvemlékek szerkesztését. Széchenyi rossz szívű ember. Mióta *Hitele* felől az rebhent meg az országban, hogy stylusa enyém, nem övé, mindig üldöz. Barátimat térítgette s fenyegette a nagygyűlés alatt is tőlem». Buda 1835. dec. 6. A M. Tud. Akad. kéziratára. M. irod. levél. — V. ő. Viszota Gy.: *A százéves Hitel*. Irodalomtörténet 1930. 135–44. — U. a. *A kortársak Széchenyi Hiteléről*. IK. 123–126.

³ Vörösmarty írja Széchenyinek. Id. Viszota Gy. *Széchenyi. Vörösmarty és az Akadémia működésének első évei*. Bud. Szemle. 138 k. (1909.) 22. l.

részint az alapszabályok módosítására, részint pedig arra, mit kellene tenni az Akadémia munkásságának eredményesebbé tételére, mellyel már a közhangulat is elégedetlenkedni kezdett. Vörösmarty tervezetét, melyet barátaival is megbeszélt, 1832. dec. 25-én mutatta be Széchenyinek.¹ Legfontosabb gondolatai a következők:

Az Akadémia így, mint most áll, saját terhe alatt szétesik. A tagok nem ismerik sem egymást, sem az irodalom megoldandó feladatait. Így tehát senki sem tudja, mit s hol kell kezdeni. Az első feladat a szervezesebb együttműködés: «a kis társaság gyorsan hatósága.» E célból 1. «Hagyja a Társaság a tagokat hajlandóságok szerint s abban, amire készülve vannak, szabadon foglalatoskodni s így vagy több, vagy mindenesetre hasznavehetőbb munkákkal fogják a literatúrát gazdagítani, mintha invita Minerva kényszerítetnek munkára, melynek nincsenek eléggé készülve, vagy kedvök nincsen. 2. Törekedjék a Társaság díjai (honorarium) és jutalmai által célirányosabban munkálkodni.»

Az alapszabályokra nézve Vörösmarty legfontosabb javaslata az volt, hogy a *Tudománytár*at meg kell szüntetni. Megokolásul a következőket említi fel: 1. A magyar literatura még nem oly gazdag, hogy egy nagy terjedelmű folyóiratot kritikákkal tudjon kitölteni. 2. Nincsenek olyan íróink, kik ezirányban kellő készüllettel bírnának. Írónk ugyan van sok, köztük kiválóak is, de ez nem biztosítéka annak, hogy ne lehessen rossz kritikus. 3. Literaturánk eddigi életében alig akadt négy—öt kritikus. «Most kényszerből 30—40 is lesz, akik silány, lelketlen bírálatot» fognak adni. 4. Épen ezért majd a *Tudománytár* palástul szolgál «a munkátlan vagy tehetetlen tag» szégyenének eltakarására. Ha azonban a *Tudománytár* mégis fenntartatnék, akkor vagy ne legyen benne kritika, s e helyett inkább a megjelent munkák «lajstroma» szerepeljen, vagy ha lesz, akkor az író csak arról írjon bírálatot, amiről ő akar.

A továbbiakban reformjavaslatai a következők voltak: A heti ülések «előülők», ha a rendes előülők akadályozva vannak, tiszteleti és rendes tagok is lehessenek. A philologiai tagok száma kettővel «toldassék meg.» A levelező tagok számát meg kell határozni. A javaslat végén védekezik az Akadémiát kívülről vádoló támadások ellen, hogy t. i. az Akadémia henyélt, semmi jelét sem adja munkásságának, így tehát semmi haszna nincsen. Vörösmarty ezzel szemben rámutat arra, hogy az Akadémia rövid fennállásának legnagyobb érdeme az, hogy könyvek kiadásával segített az írók helyzetén s ezzel az irodalom ügyét is fellendítette. Eddig ugyanis a literatura haladását éppen az bénította meg, hogy az írók anyagi eszközök híján vagy nem tudták kiadni munkáikat, vagy ha kiadták is, anyagilag tönkre mentek.

¹ Mindezekre vonatkozólag l.: Bárczay Oszkár: *A Tudománytár anteactái*. IK. 1895. 211—214. l. és Viszota Gyula id. értekezéseit: *Széchenyi, Vörösmarty és az Akadémia működésének első évei. A Tudománytár története*. Akadémiai értesítő. 1910. 123—36. l. és 427., 435—36. l. *Guzmics Izidor apáti naplója*. IK. 1903. 328—29. l.

Széchenyi magáévá tette¹ Vörösmarty javaslatát s az 1833. febr. 4-i igazgatótanácsülés elé terjesztette. Az igazgatótanács az előlülöre vonatkozó azt a részét, hogy távollétében igazgatósági tag is vezethesse az üléseket, a nádorhoz tette át. A többit a nagygyűléshez utasította. A novemberi nagygyűlés tárgyalta ugyan a reformjavaslatot, de — Teleki befolyására, aki nem volt barátja a változtatásnak — lényeges változtatást nem hozott. A nem dolgozó vagy erkölcsi kifogás alá eső tagokra vonatkozólag egy Széchenyi elnöklése alatt kiküldött bizottság, melynek Vörösmarty is tagja volt, a meglévő alapszabályokhoz újabbakat iktatott be, de a legfontosabb kérdésben: a *Tudománytár* fennmaradása ügyében félmegoldást hozott. Úgy döntött ugyanis, hogy nem törölte el, de kizárta belőle a kritikát. A következő évi nagygyűlés eltért ettől a határozattól. Talán azért, mert a reformpárt jut benne pillanatnyi győzelemhez, visszatért az alaprajz elvéhez: a kritikához.² Toldy ugyanekkor a *Tudománytár* nevének *Literaturai tárra* történő változtatását javasolja,³ de sikertelenül. A III. nagygyűlés végül is úgy határozott, hogy a könyvek ismertetésében «az előadás formája ne bírálható és vitatkozható, hanem inkább értesítő és közlő legyen». A reformjavaslatok tehát nem érték el céljukat. A reformpárt azonban tovább dolgozott. 1844-ben Toldy, most már Telekitől is támogatva, ki tudta vívni, hogy az osztályülések önállósuljanak. Ugyanekkor történik ez, amikor az ugyanezévi nagygyűlés ajánlja a *Tudománytár* megszűnését.⁴

Vörösmarty javaslatában két figyelemre méltó gondolat van. Az egyik az akadémiai tagságnak az Akadémia méltóságához mért, tudományhoz illőbb felfogása. Vörösmarty küzd az akadémiai munkásság magasabb szintjéért, mert tagjai így az Akadémia folyóiratába szánt «sok kivonás és kritikázás» miatt semmit sem tudnak dolgozni. E terméketlenné tevő

¹ Széchenyi is elégedetlen volt a rendszabásokkal és az Akadémia működésével. Amikor az 1833. febr. 25. kis-ülésem felszólítja a tagokat, hogyha valaki hiányt talált a Társaság két évi eddigi működésében, most jelentse be, a továbbiakban ezt mondja: «...megvannak a mi rendszabásainknak is a maguk gyenge oldalai s előlegesen nem érezhetett irányai... melyeket az idő már eddig kifejtett s most nem orvosolni vétek volna.» Kis-ülési jegyzőkönyv, 1833. 21.

² «...bármely nyelven írott munkák, értekezések tulajdonságai, tudományos és erkölcsi hasznai, valamint szinte fogyatkozásai és tévedései szorgos gondnal, de mégis tiszta lélekkel ítéltesenek meg.» *A M. Tudós Társaság Alaprajza*. 3. Munkák megbírálása.

³ Főtitkári irattár. 1832. 176.

⁴ A *Tudománytár* (1834—1844) megszűnése mindenképen igazolt volt. Legjobban mutatja ezt a következő statisztika. 1834-ben «elkelt» 527 példány, 1835—379, 1836—301, 1837—344, 1838—222, 1839—249, 1840—200, 1841—157, 1842—131, 1843—114, 1844—79. Fenntartási költségei a 11 év alatt: Kiadás: 23.015 frt. 25 kr. Bevétel: 9698 frt. 32 kr. Ráfizetés: 13.316 frt. 93 kr. — Kis-ülési jegyzőkönyv, 1844. 185.

kényszer alól fel akarja szabadítani a tagok munkakedvét. «Ítéletem szerint — írja — több hasznára válnék literatúránknak, nagyobb díszére a Társaságnak, ha Évkönyveinket sűrűbben töltenék eredeti Értekezéseink, ha minden tag osztályához és tehetségéhez képest külön munkáival is gyakrabban látogatná olvasóit».¹ E felfogásban már nyilvánvalóan feltetszik az osztályülések szükségességének hangsúlya, melyet később Toldy valósított meg. A másik gondolat Vörösmartyinak a kritikáról vallott elve, melynek megértéséhez a következőket kell tudnunk. Vörösmarty akadémiai kritikai munkássága Szalay László *Bimbók* c. verskötetével kapcsolatban indul meg. A verskötet bírálás végett Kazinczyhoz és Vörösmartyhoz került. Kazinczy a Társaság törvényeinek megfelelően kritikát ír róla,² Vörösmarty azonban «Kazinczy Ferencz gonddal és jelesen dolgozott *Recenziója* ellenében», az e tárgyban dolgozott kiküldöttség véleményének útmutatása szerint, mely «a kisebbrendű költeményekben egyenesen és világosan illynemű ösmertetést parancsol», kritikai megjegyzés nélkül csak ismertette a verseket. Ugyanekkor azonban beadott ismertetéséhez mellékelte egy a heti ülésnek szánt hosszabb tanulmányt, melyben kifejti a kritikáról való felfogását s egyúttal megvilágítja a *Tudománytár*l szemben elfoglalt álláspontját, miért nem helyesli a folyóiratban kritikák közlését.

Vörösmarty nem volt elvi ellensége a kritikának. Hiszen akadémiai munkásságának java majd tíz éven át épen kritikai térre esik. Amitől ő félt, az a kollektív, felelősséget személyesen vállalni nem merő, az egyéni erkölcsi bátorság helyébe az Akadémia tekintélyét állító névtelen osztály-kritika volt, melynek divatja ekkor virágzott legjobban az Akadémiában. A név aláírásával jelzett és vállalt kritikától mindenki fázott. Másrészt a heti üléseken, melyek nem voltak tudományzakonként elkülönítve, de legalább már az a haladás történt, hogy a tagok a munkákról megírt jelentéseiket felolvasták, nem alakulhatott ki igaz kritika, mert a felolvasott jelentésbe mindenki beleszólhatott, s így olyan szövegezése készült el az eredeti recenzióknak, mely teljesen különbözött a szerző egyéni felfogásától.

Vörösmarty a kritika erkölcsi méltóságának igényét és a kritikus egyéni felelősség-tudatát hangsúlyozza csak, amikor a kritika számára két elvet követel: «1. . . kisebbítésére azon káros befolyásnak, mellyet különben egy illy nyilvános Társaság kritikája okozhatna, megkivántató, hogy minden recenziónál a bíráló neve ki legyen írva. 2. A recenzió felolvastassék

¹ U. o. 1831. 9.

² U. o. 1831. 16. — L. Vizota Gy.: *A Tudománytár története*. Akad. Értesítő. 1910. 125—29. l.

ugyan a Társaság előtt, de abban a szerző akaratja s meg-
 egyezése ellen változtatást tenni nem szabad, mert senki sem
 fogja örömet oly munka alá írni nevét, mely meggyőződése
 ellen, idegen gondolatokkal eltarkázva, vagy csonkításokkal
 erőtlennitve van.» Vörösmarty kritikai eszménye az a kritika,
 mely az Akadémián kívül jelenik meg. «Hagynók — írja —
 a bírálgatást inkább egyes írókra, kik azt nem országos tár-
 saság nevében, hanem önerejük hatalmával gyakorolnák.»
 A könnyelmű, felelőtlen kritizálgatás természetlen szellemétől
 félti a még sarjadóban lévő írói munka kedvét. Ezért hirdeti:
 «Minek literaturánk csekély, s hogy úgy mondjam, mezőváro-
 sának oly róppant nagy kritikai kapu?» E szavak mélyéből
 most csendül fel először az Akadémiától különálló kritikai
 megnyilatkozás szükségességének, a későbbi Athenaeumot és
 Figyelmezőt létrehozó tervnek gondolata.

Egyébként Vörösmarty akadémiai munkásságának majdnem
 minden idejét a kiadásra vagy pályázatra beküldött munkák
 bírálata foglalja el.¹ Mindez egyúttal magyarázatul is szolgál
 arra, miért oly töredékes, szaggatott, mondhatni: szórványos
 ezidőtájt Vörösmarty irodalmi működése. 1824-ben Pestről még
 ezt írja Peöcz Károly barátjának: «Talán akarod tudni, mit
 csinállok? Tollat, mert minden nap elkopik a sok versírásban.
 Nem tudom, nyavalya-e bennem, vagy mi, ki nem fogyok
 belőle s úgy elhizom tőle, hogy nemsokára laposabb leszek tőle
 a bankó-czédulánál.»² 1834-ben pedig már így kesereg Stettner
 Györgynek: «Intézetünkben a romlásnak (ha csak ideig ideig
 tartónak is) magvai megvannak; mert heverő, dologtalan, ingyen
 élőket vett fel eredetkor és fizet, míg a munkásabbak fizetetlen
 húzzák az igát; ezen fölül a bűnös egykedvűség, gyávaság
 egyfelől, másfelől egy cudar, tehetetlen s csak orcátlanság
 által diadalmas embernek (Döbrentei) örök fondorkodásai igen
 kellemetlenné teszik oly tagok életét, kik a társaságot az által
 óhajtanák erőssé tenni, hogy a tehetős elméket személyes
 tekintet nélkül, választásaik által magokévá tegyék.»³ Érdemes
 ezekbe a *bírálatokba* belenézni, bennük kritikai elvszerű-
 séget keresni, kivált azután kutatni, lehet-e bennük Vörös-
 marty írói tudatosságának alapjaira rá akadni. Lássuk a
 legjellemzőbbeket:

¹ Még a «műszavak kivonása végett» neki kiosztott munkák szótári
 feldolgozását sem vállalja. Amikor megkapja az e célból számára kijelölt
 műveket — Erdösi: *Grammatica*, Molnár A.: *Grammatica*, Komáromi Csip-
 kés Gy.: *Hungaria illustrata*, Erdélyi Múzeum I—X., Telegdi I.: *Rudimenta* —
 másnak kéri átadni őket, «mert én, míg a Zsebszótárból nekem jutott részt
 el nem végzem, műszavak kivonásában semmi esetre részt nem vehetek.»
 Főtitkári irattár. 1832. 200.

² A M. Tud. Akad. kéziratára. M. irod. Lev.

³ Czapáry László: *Vörösmarty-émlékkönyv*. Székesfehérvár. 1900. 237. l.

A megújított nyelv s a költő szabadság viszonyát érinti *A természet három országa*, Delille Jakab után magyar hősi versezetbe szabadon foglalva c. kéziratosszövegéről írt bírálatában:¹ «...az egész munkában előforduló nem kevés új szavakra... azt jegyzem meg, hogy minden írónak szabadságában áll ugyan, ha rá szükségét lát, új szavakat felhozni, de egyszersmind kötelessége a már mások által képzettekre ügyelettel lenni, mert a közdivat, melly minden újításnak célja, vak történet munkája nem lehet, arra az írók egymást figyelemmel tartó közelítésének kell utat nyitnia.»

Az egyéni és kor-líra kapcsolataira világít rá *Érzelmek Gyűlése*, Schedel Ferentől c. bírálatában:² «Korunk világosan nem a poézis kora többé, legalább nem a lyraei, nem azé, amely individuális érzések festésével tudná elragadni az olvasót. Figyelmünket nagy történetek s történelmiek gondoljait tartják kötvé, melyekkel minden érdekeink, bármely hosszú lánczon is, összefüggenek; s azért a melly költő tárgyai nem historiaiak vagy kinek lírája nem a kor vagy nemzete véleményeit, érzéseit, óhajátait representálja, vagy végre a szerető szív édes titkait hallván, ebben is nem a nemzet sajátágaihoz simul (népköltés): az bírjon nagy és ritka erővel, ha közfigyelmet akar gerjeszteni s ekként a literatúrába is befolyjni. Különben szava hallatlanul és így haszon nélkül el fog hangozni a pusztában, csak némely fiatal és felette ideges természetűek által kedveltetve.»

A műfordításra vonatkozó alapelveit *A vaskezü Berlichingi Götze*, Goethe után ford. Koblik Márton 1832. c. bírálatában nyilatkoztatja meg:³ «Ítéletem szerint az efféle munkák fordításában nem elég az eredetinek csupán értelmét adni, hanem a mennyire a nyelv megbírja, azt sajátágaival s teljes erejével kell adni, amit úgy gondolok legjobban elérhetőnek, ha a fordító a beszéd fordulataiban a formához a lehetőségig hív marad, kivévén a közmondásokat s fordíthatatlan idiotizmusokat, melyeket a fordító más hason értékűekkel igyekezzék kipótolni. Ezt tartom a szójátékokról is, melyek többnyire fordíthatatlanok lévén, ha mással ki nem pótolhatók, inkább hagyassanak el.» Érdekes, hogy Vörösmarty a fordított szöveghez maga is ad szófordítást. *A gefüllignek* Koblik nyújtotta magyarításához ezt fűzi hozzá: «Erre nincs szavunk; de inkább készséges, szíveskedő, mind közlékeny.»

A színi hatásról Szigligeti *Frangepán Erzsébet* c. szomorújátékáról írt bírálatában szól:⁴ «Elrendelés, helyzet, s karakterek 3. felv. közepéig jók. Azontul zavaros, nem ígér színi hatást. Tehát a szerző kerülje a karakterek és helyzetek gyakori, alaptalan változtatását, célirányos rövidséggel egyszerűbb egészet alkosson s igazítsa ki a grammatikai botlásokat.» Egyébként is tisztán látja a drámaírás megoldandó feladatait. Az 1837. évre jutalmazásra beküldött szomorújátékokat épen ebből a szempontból bírálja: «Íróink lassankint sejteni kezdik, mire kell a pályán törekedniök, miért is némelyek karakter ereje, mások helyzetek meglepő bonyolódása által kívánnak művöknek érdeket szerezni... Különösen hibázik a színművekben a tragédia komoly méltósága s mélysége.»⁵

¹ Főtitkári irattár 1832. 77. — ² U. o. 1833. 18.

³ U. o. 1833. 112. — ⁴ U. o. 1835. 120.

⁵ U. o. 1837. 128. V. ö. Viszota Gy.: *Vörösmarty nagyjuttalmi és drámai jelentései*. Akad. Ért. 1914. 122. I.

Kazinczyt az 1836. évi nagyjutomra ő ajánlja, s ő rajzolja meg ebben első költői arcképeinek egyikét: ¹ «El lévén fogadva a megholt írók öröküsei jutalmazásának elve, legnagyobb méltatlanságnak tartanók a sokat szenvedett, s literaturánkért egy élet fáradaimait feláldozott Kazinczyt elmellőzni; mert ha elhallgatjuk is, hogy ő csin és izlés tekintetében koránál jóval előbb járt s hogy ez által egy új kornak teremője lőn, magok ezen versek mind külön-féleségökre, mind belső becsre, mind külsejök csinjára nézve részint máig is a legjobbak, részint vetekedök a legjobbakkal, mellyek literaturánk e nemében mindedig megjelentek. S így midőn Kazinczyt lyrikusaink legjelesbjei egyikének tartjuk, talán nem nagyitjuk, ha azt merjük állítani, hogy a formák különbségére nézve senki vele nem mérközhetik.»

Baja lírai értékelését, lírai stílusának elismerését nyújtja az 1835. évi nagyjutomra ajánló következő bírálatában: ² «E lyrai művek legtöbbjét mély, való érzés tünteti ki párosulva az előadás egyszerűségével, melly híven a tárgyhoz simulva minden fölösleges czifrát, gondolat- és képhalmozást kerül, mi által a költő kevesed magával szerencsés volt a magyar lyrai költést egy felől ál ékeitől, más felől salakjaitól megtisztítani s áradozásából szabatoságra vezetni. Ide járul azon különös csin és tisztaság mind nyelvben, mind verselésben, mellynek a legujabb korban költőinkre tagadhatatlanul jótékony hatása volt.»

Épen ilyen tömör jellemképet rajzol Kovács Párról abban az ajánlásában, ³ melyben őt *Beszélyfűzéréért* az 1842. év nagyjutomára, «200 arany, vagy ha megosztatnék, fele jutalomra méltónak» itéli. «Kovács Pál nem magas, nem fellengző költeményeiben, de pszichológiája ritkán hibás, utóbbi művei, nem mély. E mellett nagyobbára népies. A falusi al s részint középnemesi életet olly híven ábrázolja sehol sem találjuk, mint nála s az illy jellemzetes leírás ritka a magyar irodalomban. Beszélei, meséje eredeti. E részben sokkal leleményesebb, mint íróink nagyobb részei lenni szoktak.»

Az 1843. évi nagyjutomai ajánlásában méltató jellemzését adja Fáy Andrásnak, Garay Jánosnak és Jósika Miklósnak, részint egész írói pályájuk, részint az évre eső legjobb munkájuk alapján. Fáy András pályaképet így rajzolja meg: ⁴ «Egy szorgalma, jelleme, jeles tehetsége miatt köztiszteletre méltó hazafinak pályája nyílik meg előttünk. Talán nincs senki, a magyar irodalomban járatos, ki e műveknek korunkbani nagy hatását s eredetiségök, tanulságok, s tartalmi gazdaságoknál fogva maradandó becsét ne méltányolná. S a magyar akadémia el nem mellőzhetendi, hogy e minden tekintetben tiszteletre méltó szerző iránt, ki olly hosszú pályán annyi sikerrel, s olly fáradhatatlanul működött, méltánylását ki ne mutassa s iránta a kitüntetésnek hatalmában álló jeleivel nyilatkozzék. De Fáy András művei e két kötetben befejezve nincsenek. Nagyobb részök, mellyekben a népelet olly házilag híven ábrázoltatik, az 1844. évre esnék által s így egész irodalmi pályája legillőbben ez évben méltányoltathatik.»

Garay János verseiről: ⁵ «A költészet legmostohább, a közönségtől legkevésbé pártolt neme a lyrai. Midőn a dráma a szinpadon keresi s nyeri

¹ U. o. 1836. 120. — ² U. o. 1836. 134. — ³ U. o. 1842. 2. — ⁴ U. o. 1844. 33. — ⁵ U. o. 1844. 33.

meg díját s dicsőségét, a jó regény ezerektől olvastatik, sőt még a népszerű eposz is meglehetősen közönségre talál, a lyrai költészet, melyben kitünőleg jeles igen szűken terem, rendszeren azon sorsban részesül, hogy a tetszőbbeket megtanulják, vagy leírják, s a könyv megvétellen marad, vagy igen lassan s kevés példányban vétetik meg. — Garay egyike legerősebb lyrai költőinknek. Jelesebb dolgozatai az érzelem bensősége s helyenként az indulat ereje által olly kitünők, hogy néhányai nem csak korunk, s irodalmunknak vannak írva, hanem fényesen megállhatók a legmiveltebb nép maradandó művei közt is. A munkának ezen elvitathatlan érdeméhez adva a lyrai költészet elhagyatottságát s azon körülményt, hogy Garaynak a költészetben kívül egyéb pályája nincs, melyben elismerést és díjat arathasson, s azt, hogy e pályán mindeddig semmi kitüntetésben nem részesült, legbelső meggyőződése szerint őt hiszem jutalommal megtisztelendőnek.»

Jóskát *Zrinyi a költő* c. regénye alapján méltatja.¹ «B. Józsika ez évre eső művei között ez a legnagyobb és részletesen csak erről szólandó. E regény egy kissé virágos, néhol dagályos nyelven van írva, de benne igen gazdag, vizsályteljes élet tárul fel. Jellemeiben következetes, a jellemei küzdése által érdekes, a általában olly hü, hogy a maga nemében a kitünőbbek közé számítható.»

E bírálatokból hiányzanak azok az elmélyített és finomabb szempontok, melyeket Vörösmarty az Athenaeum hasábjain német esztétikai olvasmányainak hatása alatt írt. Mégis vannak benne olyan vonások, melyek Vörösmartyra vallanak s elütnek mind Kölcsey, mind Bajza kritikai módjától. Nem polemikus jelleműek, nem is deduktív irányúak. Lélektani kritikák, hiányzik belőlük a műfaji elviség szigorú, dogmatikus követelése. A műfaji esztétika ekkor még nálunk nem kész, kifejlesztése a negyvenes évek munkaterve lesz, s a Kisfaludy-Társaság végzi majd el. Két formai elv azonban állandóan visszatér ezekben a kritikákban. Az egyik a nyelvnek mint természetanyagnak hajlékonysága, képessége, tisztasága, a másik a nyelvnek, mint vers-beszédnek formailag tökéletes alakítása, ritmus-mintázása. E nyelv-esztétikai szempontokon kívül azonban a lírai és drámai bírálatokban megjelenik egy sokkal egyetemesebb és magasabb követelés is — bennük a negyvenes évek fordulóján átjutott Vörösmarty lelke mutatkozik be egészen, akit már nem a részletek, hanem a nagy összefüggések érdekelnek. E kritikai szemlélet középpontjában nem az esztétikai kategóriák érvényességének vizsgálata áll, hanem az ember ábrázolása a kérdés. Egyik bírálatában azt kérdezi: «Mikor jön meg literaturánkba az egész ember?» A feleletet a lírától és a drámától várta. A rajzolatoktól mást kívánt. A regényben is keresi ezt az «emberileg magas igényű» válaszadást, egyébként azonban a regény iránt nem volt különösebb esztétikai fogékonyság.

¹ 1838. 45. — V. ö. Vizsota Gy.: *Vörösmarty nagyjutalmi és drámai jelentései*. Akad. Ért. 1914. 108—123. l.

sága. Kritikai vágyára ő maga is csak késői lírájában tudott választ adni, amikor felszabadult a korizlés hatása alól s egészen önmagából merített. Különben ebben az óhajában, melyben a kategoriáktól függetlenített szemlélet-módra törekszik, lehetetlen észre nem venni olyan talán még ösztönös sejtelmet, mely a mai esztétikai és irodalmi kritika immanens irányában valósult meg.

BRISITS FRIGYES.